

MÉSZÁROS ISTVÁN

KÉT RATIO EDUCATIONIS: KITELJESEDÉS VAGY HANYATLÁS?

*Az 50 éve elhunyt
Fináczy Ernő emlékének*

Kétkötetes hatalmas műben tárta fel Fináczy Ernő az 1777-i Ratio Educationis létrejöttének körülményeit, közvetlen előzményeit, a korabeli hazai pedagógiai-iskolai valóságot. S e kötetek lapjain a tudós professzor lelkiismeretes alaposággal eiemezte és értelmezte a jelentős állami közoktatáspolitikai-tanügyi dokumentumot.

Három évtizedes budapesti egyetemi tanári tevékenysége idején számos félévre hirdette meg e mű elemzését és magyarázatát előadásainak témájául. De szerepe volt abban is, hogy 1913-ban magyar fordításban megjelent teljes szövege.

Meghatározó szerepet játszott Fináczy tudományos gondolkodásában az első Ratio Educationis. Beszédes példája ennek a Tanácsköztársaságról 1919 őszén írt tanulmánya. Ebben ugyanis islismeréssel szólt arról, hogy – véleménye szerint – e 133 nap alatt olyan átfogó iskolareformot igyekeztek megvalósítani a nevelésügyi szakemberek, mint amilyent ennek előtte utoljára az 1777-i Ratio Educationis megalkotói tűztek ki célul . . .

S az 1929/30-i tanév második félévében ugyancsak e kedvelt, szívéhez oly közelálló témája – az 1777-i Ratio Educationis – előadásával búcsúzott katedrójától, a budapesti egyetem bölcsészkarától a nagy professzor.

Kétségtelen: igen magasra értékelte Fináczy Ernő az 1777-i Ratio Educationis helyét és szerepét a magyar nevelésügy történetében: csúcsnak, ritka történelmi pillanat szerencsés gyümölcsének tartotta. Ez volt számára *a mérték és a minta*, mind a múlt, mind a jelen iskolaügyének megítélésében. Saját korára vonatkoztatva elsősorban az 1890–1930 közötti középiskola – pontosabban az „igazi” középiskola, vagyis a *gimnázium* – helyzetét és funkcióját mérte a nagy ideálhoz.

Fináczy Ernő ítélete az 1777-i Ratio Educationisról, lényegét tekintve, alapjában véve ma is helytálló: *valóban jelentős mérföldkő ez a magyar iskolaügy történetében*, egyrészt az általa is feltárt okok, másrészt más, újabb érvek alapján. Ez kétségtelen tény, s e megállapítás érvényét az sem homályosítja el, ha azt is hozzátesszük: Fináczy Ernő kissé valamiképpen az egykori magyar nemesség „vitam et sanguinem” lelkesedésével és hódolatával tekintett Mária Teréziára, a nagy királynőre s művére, a Ratio Educationisra.

*

Az 1806-i Ratio Educationisról senki sem írt monográfiát, senki sem elemezte tudományos alaposággal – s Fináczyhoz hasonló részletességgel – tartalmát. De a két Ratio Educationis *egymáshoz való viszonyát sem vizsgálta még senki sem* kellő nevelés-tudományi-neveléstörténeti szélességben és mélységben. Tovább öröklődött Fináczy véleménye (amelyet azonban részletesen, az 1777-i Ratio Educationis értékeléséhez hasonló differenciáltsággal nem fejtett ki). Eszerint az 1806-ban kiadott Ratio Educationis csupán halvány visszfénye elődjének, méltatlan utóda, retrográd változata a nagy királynő korszakalkotó művének, az első Ratio Educationisnak.

Legutóbb *Baróti Dezső* írt ebben a szellemben a két Ratio egymáshoz való viszonyáról „Ratio Educationis” címmel az Irodalomtörténet folyóirat 1983. évi 4. számában (amely 1984 szeptemberében jelent meg). A szerző irodalomtörténeti vonatkozású érdekes, elgondolkodtató megjegyzéseket tesz a két dokumentum egyháshoz való viszonyáról.

A két Ratio összefüggéseinek tüzetes, tudományos igényű feltárása monográfiát érdemelne, egy rövid kis cikkben aligha lehet a probléma összes vonatkozására kitérni. Mégis, elkerülhetetlenül szükséges legalább két, alapvető vonatkozásban a tények összefoglalása.

A két Ratio viszonyának egyik kulcskérdése: mennyire szerepelnek a *felvilágosodás hatásai* az elsőben, illetőleg a másodikban. Fináczy Ernő e tekintetben – a maga polgári felvilágosodás-eszménye szerint – az 1777-i Ratio Educationisnak ítélte az elsőséget: míg ebben szerinte a legteljesebb mértékben érvényesültek a felvilágosodás eszméi, az 1806-iban ezek elsikkadtak.

S a két dokumentum megítélésének másik alapvető problémája: milyen mértékben kapott bennük helyet a *magyar nyelv*, egyrészt mint az oktatás nyelve, másrészt mint tantárgy.

E problémát – sajátos módon – Fináczy különösebben nem érzékelt, nem mondott róla véleményt. Ezért az 1777-i Ratio Educationis e téren nyújtott megoldásának helyességét sem vonta kétségbe, emiatt nem esett semmiféle homály az 1777-i dokumentum dicsfényére. S mivel a nyelvkérdés Fináczy számára nem volt probléma az 1777-i Ratióval kapcsolatban, ezért nem keresték a nyelvkérdés megoldását az 1806-i Ratióban sem, tehát az itt hozott új megoldás újdonsága sem került objektív értékelés alá.

A felvilágosodás hatása

Az 1777-i Ratio Educationisban a felvilágosodás hatása elsősorban nem az iskolai tananyagban keresztül érvényesült. Sokkal jelentősebb volt az a hatás, amelynek eredménye alapvetően meghatározta az iskolaügy hazai fejlődésének további irányát: e királyi rendelkezés kinyilvánította, hogy az *iskolák feletti legfőbb rendelkezés joga kizárólagosan az államhatalmat képviselő uralkodóé*. Indok: így biztosítható a „közboldogság”. Tipikus felvilágosodás kori gondolat, szándék, illetőleg utópia!

Furcsa paradoxon: a felvilágosodás, amely Franciaországban a feudális rend megdöntéséhez adott eszmei segítséget, Bécsben – éppen ellenkezőleg – a Habsburg-uralkodó helyzete erősítésének, a feudális abszolutista rendszer megszilárdításának vált eszközévé. Lényegében ezt célozta az 1777-i Ratio Educationis is: a jól szervezett

iskolákon keresztül minden embernek – társadalmi helyzetének megfelelően – kellő tudást kell nyújtani, hogy a közboldogságot elősegítő, „jó alattvaló” lehessen.

Ez a sajátos, Bécsen átszűrt felvilágosodás konkrét iskolaügyi hatása igen jelentős: nyomában a *világi-laikus hatalom lett a magyarországi iskolaügy legfőbb irányítója*. Ez további fejlődése számára meghatározó, döntő jelentőségű: az addigi megosztott, felekezetiileg széttagolt és felekezeti jellegű hazai iskolarendszerek *fölött* ettől kezdve ott van a laikus-világi hatalom, mint legfőbb irányításra, rendelkezésre, felügyeletre egyedül illetékes tényező.

De nemcsak az iskolaügyet irányító világi-laikus hatalom *léte* volt újszerű, majd magától értetődő az 1777-i Ratio Educationis nyomán, hanem létének egyik fontos következménye is. Csakis a világi-szekuláris központi hatalom volt képes az iskolaügy továbbfejlődésének egyik alapvető feltételét biztosítani, vagy legalábbis egyedül ez lehetett illetékes ebben: megindítani és létrehozni *az iskolaszervezet lazább vagy szorosabb egységesítését*. Ez a feudalizmus meglévő keretei közötti továbbfejlődésnek is fontos feltétele volt. De még jelentősebbé vált az egységesítés tendenciája a jövőbeli polgári átalakulás időszakában; a kialakult polgári társadalomban pedig ez a kívánalom már magától értetődött.

A magyar nevelésügy számára ez az 1777-i Ratio Educationis legfőbb jelentősége: *deklarálna az uralkodónak az iskolák feletti legfőbb rendelkezési, intézkedési és felügyeleti jogát, s ennek érvényesítésével megkísérelte a hazai iskolaügy egységesítését*. Ez a célmegfogalmazás kétségtelenül a felvilágosodás eszméiből forrászott, eredményei is annak köszönhetőek.

Másként megközelítve: a hazai világi jellegű, *polgári irányú* iskolaügyi fejlődés első vonásai az 1777-i Ratio Educationis nyomán tűntek fel, nyilván a felvilágosodás hatására.

E téren tehát úttörő szerepet töltött be az 1777-i Ratio Educationis, hiszen ilyen törekvés ennek előtte nem volt hazánkban.

S az 1806-i Ratio Educationis?

Ugyanezt tartalmazza, tökéletesen ugyanezt, teljes egészében, változatlanul, minden fenntartás nélkül. Ugyanezt folytatta, de most már kiterjesztve, biztosabb alapokon, kialakultabb ügyrenddel, bejáratottabb pályákon, s e célkitűzést és annak megvalósítását – ellentétben 1777-tel – most már senkitől sem megkérdőjelezve.

*

Hogyan jelentkezett a felvilágosodás hatása *az iskolai tananyagban* az 1777-i Ratio Educationis nyomán?

Ami a *népiskolát* illeti: a korábbi tananyagot szentesítette, e téren semmiféle lényeges újról nem rendelkezett.

A *középszintre* vonatkozó tananyag taglalása előtt szükséges emlékeztetni arra, hogy mindkét Ratio előszava pontosan leírja az iskolarendszer egyes lépcsőit: kisközművelési osztályok – nagyközművelési osztályok – bölcsélet-tagozat – jogi tagozat. *A középszintet a kisközművelési és a nagyközművelési osztályok, valamint a bölcsélet-tagozat jelentette*. Tehát a bölcsélet-tagozat is a középszint része!

Az 1777-i Ratio Educationis ugyanis a korábbi jezsuita iskolaszervezetet vette át és vitte tovább. Abban pedig már a 16. század végétől kikristályosodott a középszint – vagyis a *speciális képzést megelőző, arra felkészítő általános képzés* – e rendszere.

Korábban, az egész középkoron át a bölcseleti és a teológiai tananyagot különféle megfontolások alapján összevegyítve tárgyalták. A 16. század végén azonban a jezsuita akadémiákon *kettéválasztották a bölcseleti és a teológiai tananyagot*: előbb a bölcseleti – tehát logika-etika-fizika-metafizika – egynemű tananyaggyűjtését végezte el a nagydiák. Ha világi pályára készül, akkor ezzel válik számára teljessé az *általános műveltség*. Csakis az foglalkozzon a teológiával, aki az egyházi rendbe óhajt lépni.

A „fizika” ekkor mást jelentett, mint ma: az anyagi világra vonatkozó ismeretek együttese volt ez, a későbbi önállósult természettudományok ekkor még tagolatlan összessége.

A teológiáról leválasztott és önállósult bölcseleti tanulmány helyzete ennek következtében ettől kezdve megváltozott, hiszen a bölcselet keretében oktatott tananyag most már *nem valamiféle speciális foglalkozásra, szakmára készített elő, hanem az általános műveltség részét alkotta*. A világi értelmiségi ember számára az általános műveltség betetőzése volt ez, nyilván a humanizmus hatására.

A protestáns kollégiumok nem követték ezt az utat: akadémiái tagozatukon még az 1840-es években is keveredtek a latin-görög humanisztikus, természettudományi, bölcseleti, teológiai, sőt jogi stúdiumok.

Kibővült tehát a 16. század végétől a középszintű képzés tananyaga: magában foglalta ettől kezdve már nemcsak a gimnázium, de a bölcselet-tagozat anyagát is.

Az iskolábalépés időpontja nem változott a 17–18. században. Az elemi ismeretek elsajátítása után 9–10 évesen kezdhette el a kisdíák középszintű – gimnáziumi – tanulmányait, amelyet 14–16 évesen fejezett be. *17–18 éves volt, amikor azután a bölcselet-tagozat osztályait is elvégezte*. 18 év körül járt a világi pályára készülő fiatalember, amikor megszerezte alpműveltségét, kilépett az iskolából. Vagy az „Élet”-be, vagy pedig további – akadémiái vagy egyetemi – tanulmányokra.

*

Még egy vonatkozást figyelembe kell venni a középszintű oktatás tananyagának korabeli értékeléséhez. Az 1730-as, 1740-es évektől kezdve jelentős *tananyagreformmozgalom* pásztázta végig hazai iskoláinkat.

Figyelemreméltó eredményeket értelt ez a mozgalom. Korábban, évszázadokon keresztül a középszintű oktatás szinte kizárólagos tananyaga a *latin nyelvtan és latin irodalom* volt. Az iskolaszervezők ebben (s a hozzá szorosan kapcsolódó ismeret- és készségkörökben) találták meg a speciális tudományokra, a szakmai-tudományos képzésre való felkészítés, illetőleg az általános műveltség legjobb anyagát: a latin nyelv praktikus kommunikációs eszköz, a latin klasszikus irodalom egyrészt széles körű ismeretszerzési forrás, másrészt az értelem kiművelésének, az erkölcsi gyarapodásnak, a személyiség fejlesztésének is kiváló eszköze.

De ez a központi helyzetű „latin nyelv és irodalom” tartalmú, tághatárú komplex tananyagcsoport mellett bizonyos tudományok is, illetőleg tudományhárterű tantárgyak is szerepeltek a középszintű oktatásban.

A 16. századtól a gimnáziumi tagozat tananyagában – középkori hagyományok alapján, de humanista meg gondolások alapján is – ott a *matematika*. A 16. század végétől a tiszta profilúvá vált bölcsélet-tagozatokon oktatják a *fizikát*, vagyis az anyagi világra vonatkozó komplex ismereteket. A 17. század folyamán a bölcsélet-tagozaton megjelenik a *történelem-földrajz* páros tantárgya is. Az 1730-as, 1740-es években azután már nemcsak a bölcsélet-tagozaton, de a gimnáziumban is – az említett tananyagreform-törekvések eredményeképpen – helyet kapott a történelem-földrajz tantárgypáros is.

Ilyen előzmények után látott napvilágot az 1777-i Ratio Educationis tananyagrendje. *Középszintjén a hagyományos tantárgyakat egytől-egyig mind megtartotta*: továbbra is a tananyag középponti, legerjedelmesebb része a latin nyelv és irodalom. Mellette a matematika, valamint a történelem-földrajz – mindkettő már korábban is meglévő gimnáziumi tantárgy.

Ami az 1777-i tananyagrendben egyedüli, de kiemelkedő jelentőségű, maradandó és továbbélő újítás: a korábbi tág tartalmú „fiziká”-ból kivált a „*historia naturalis*”-nak, azaz a „természetismeret”-nek (később majd „természetrajz”-nak) nevezett komplex ismeretegyüttes, amely három, egymástól elkülönülő részből áll: *növénytan, ásványtan, állattan az embertannal*. Ennek következtében egyre inkább közeledett mai tartalma felé a *fizika* is, mint iskolai tantárgy. Ez az új szerkezetű *középszintű természettudományos tantárgyblokk* a gimnáziumi szinten a felvilágosodás kétségtelen hatására jelent meg.

Az 1777-i Ratio Educationis szerint a kisgimnáziumba lépés alsó határa: betöltött 10 esztendő. Eszerint a kisdíák 10. és 13. életéve között végezte el a kisgimnáziumot; 14–15 éves korában a poétika-retorika osztályait. 15 éves volt tehát, amikor kijárta a nagygimnáziumot. Ekkor kezdte el a két évfolyamos bölcsélet-tagozat tanulmányait, amelyet *17 éves korában* fejezett be.

Az új tanulmányi rendben a hagyományos és az új tantárgyak jól megfértek egymás mellett, de a tanulók számára súlyos pedagógiai-lélektani problémát jelentett az új tantárgyak tartalma, valamint az egyes osztályokba való szétosztása. (Nem hagyható figyelmen kívül: a korabeli nagygimnázium többé-kevésbé a mai általános iskola felső tagozatának felelt meg.)

Ide illik egy fontos kutatómódszertani tény megemlítése. Lényeges, kihagyhatatlan egy-egy tanterv vizsgálatában az *eszmétörténeti szempont* szerinti elemzés (milyen nézetek, hatásait tükrözik stb.), de ezzel azonos fontosságú a *tantervtörténeti szempont* érvényesítése: mint tanterv mennyire a korabeli, korosztálybeli tanulóakra szabott, didaktikailag-pszichológiailag helyese a tantárgyak elrendezése, milyen a viszonya a tananyagnak az életkori sajátosságokhoz stb. Lehetett egy tanterv eszmétörténetileg kiváló, de tantervtörténetileg rossz – ez eléggé ismert közhely a neveléstörténeti kutatásban, régebbi-újabb tantervekre vonatkozóan egyaránt.

Az 1777-i Ratio Educationis tantervében a természetrajz és a földrajz a kisgimnázium mindhárom osztályában heti 2–2 órában szerepelt, a történelem – ugyancsak heti 2 órával – a kisgimnázium II–III. osztályában. *A 10–13 éves gyerekek számára megemészthetetlen volt e tantárgyak csupa névből, felsorolásból, fogalommeghatározá-*

sokból álló anyagtömege. A korabeli kritikusok ezt joggal kifogásolták. Elég belelapozni e tantárgyak korabeli tankönyveibe, s igazat kell adnunk nekik.

Ez a tény is figyelmeztet a megnevezések mögötti korabeli tartalom pontos, differenciált érzékelésére: egy mai általános iskolai V. osztályos földrajzkönyv, vagy egy VI. osztályos történelemkönyv nem volt – „egy az egyben” – azonos a hasonló, 10–12 éves korosztálynak szánt 18. század végi tankönyvvel.

Ugyanezeket a kisgimnáziumi tantárgyakat, e tantárgyak teljes anyagát a nagygimnázium osztályaiban a tanárok újra végigtanították. A régi jezsuita iskolarendszer hagyatéka ez is: a magasabb szinten tehát lényegében kevés új tananyagot oktattak, viszont a *korábbi tananyagot a tanulókkal újra átisméltették*, heti 2–2 órában.

Mind az életkorból, mind az elavult oktatási-tananyagelrendezési módszerből fakadó problémát – pedagógiaileg-didaktikailag helyesen – megoldották az 1806-i Ratio Educationis szerkesztői: *a magasabb osztályokba vitték ezeket a tantárgyakat* (összóraszámuk így természetesen alacsonyabb lett). Nem azért tettek így, mert ellenségei voltak a természettudományoknak, netalán a felvilágosodásnak, hanem azért, mert pedagógiaileg így, új elrendezésben eredményesebbek, hatékonyabbak lettek e tantárgyak.

Egyébként érdekes eredményre vezetne az a vizsgálat, amely azt célozná, hogy ugyanezeket a tantárgyakat később, 1850 után a nyolc osztályos gimnáziumban a 10–18 év közötti tanulók melyik korosztályának szánták a tantervek.

Az 1806-i Ratio Educationisban a középszint törzsanyaga lényegében változatlan maradt, a belső arányok azonban megváltoztak. Az új szabályzat feloldotta elődje tantárgyi zsúfoltságát, jobban figyelembe vette a tanulók életkori sajátosságait, szellemi teherbíró képességét.

Mindezt jól dokumentálja a két tanterv egymás alá helyezése. Fölül olvasható az 1777-i Ratio Educationis heti óraterve (*1. táblázat*), alul pedig az 1806-i Ratio Educationis (*2. táblázat*).

A latin tantárgy óraszámai a második Ratióban valamivel magasabbak. Ennek két oka van: a kisgimnázium osztályainak száma eggyel megemelkedett, ugyanakkor a latin tantárgy tartalma az összes osztályban *kibővült* a magyar nyelv tanulmányozásával (nem magyar anyanyelvű tanulók esetében anyanyelvük tanulmányozásával).

Nem lehet a felvilágosodás hatásainak elutasításául betudni az 1806-ban felbukkanó heti 2 órás *hittant* sem. Mindkét Ratio alapján erőteljes vallásos nevelést kellett folytatni az iskolában, semmi különbség nem volt e téren sem színezetben, sem intenzitásában. Alapvető követelmény mindkét Ratióban: a vallásos nevelés toleráns legyen, senki érzékenységét ne sértse.

Az 1777-i Ratio szerint vasárnaponként kellett a hittanórákat megtartani a kisgimnáziumban, amelynek anyagát szerdán és szombaton a tanítás végén röviden átisméltették a tanárok a tanulókkal. Ennél sokkal ésszerűbb megoldást hozott a hittanoktásra az 1806-i Ratio a heti 2 órás, az órarendbe beillesztett hittanórákkal.

*

1. táblázat

Az 1777-i Ratio Educationis heti óraterve

Életkor	10	11	12	13	14	15	16	
Tagozat	Gimnázium					Bölcs.		Összesen
Osztály	I	II	III	IV	V	I	II	
Bibliai történetek	2	–	–	–	–	–	–	2
Szabatos és tetszetős írás gyakorlása	2	–	–	–	–	–	–	2
Latin	10	10	10	14	14	–	–	58
Német nyelv vagy más hazai nyelv	–	2	2	2	2	–	–	8
Történelem	–	2	2	2	2	4	5	17
Földrajz	2	2	2	2	2	–	–	10
Fizika	–	–	–	2	–	–	5	7
Természetrajz	2	2	2	(2)	2	4	–	12 (14)
Matematika	2	2	2	2	2	5	4	19
Logika	–	–	–	1	–	5	–	6
Etika	–	–	–	–	–	–	4	4
Elemi jogi ismeretek	–	–	–	–	1	–	–	1
Újság-előadás	–	–	–	–	–	2	2	4
	20	20	20	25	25	20	20	150

A IV. osztályban a tanév második félévében a természetrjz helyett fizika van; a bölcsélet-tagozat első évfolyamának második felében a logika helyét a bölcsélet-történet, második évfolyamának második félévében az etika helyét a metafizika foglalta el.

2. táblázat

Az 1806-i Ratio Educationis heti óraterve

Életkor	9	10	11	12	13	14	15	16	
Tagozat	Gimnázium						Bölcs.		Összesen
Osztály	I	II	III	IV	V	VI	I	II	
Hittan	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Olvasás-írás gyakorlása	5	–	–	–	–	–	–	–	5
Latin, magyar, anyanyelv	10	12	11	11	11	11	–	–	66
Történelem	–	–	2	2	2	2	5	4	17
Földrajz	–	2	2	2	2	2	–	–	10
Fizika	–	–	–	–	–	–	–	9	9
Természetrjz	–	–	–	–	1	1	–	–	2
Bölcsélet	–	–	–	–	–	–	5	4	9
Matematika	2	3	2	2	2	2	8	1	22
	19	19	19	19	20	20	20	20	156

A bölcsélet-tagozat II. évfolyamának második félévében a fizika helyett ezt oktatják: „fizika, természetrjz és mezőgazdaságtan”; a bölcsélet helyett etika kerül előadásra

A két Ratio tanterveinek, s ezekre vonatkozó szövegrészeinek alapos neveléstudományi-neveléstörténeti elemzése és összevetése nem igazolja Baróti Dezső megjegyzését, bár nagy történetíróteknétyre, *Szekfű Gyulára* hivatkozik. „Az első Ratio Educationis pozitív vonásait csak megnöveli – állítja Baróti Dezső –, hogy az 1806-ban kibocsájtott folytatása hozzá képest csak visszaesést jelentett. Szekfű Gyula, akit aligha lehet a barokk kultúra iránti elfogultsággal vádolni, már egy fél évszázaddal ezelőtt abban ismerte fel ennek az új Ratióknak nem éppenséggel új célkitűzését, hogy a középiskolai oktatás súlypontját a latin nyelvre helyezte át, úgy, hogy a korábbinak realiztikus irányával szemben az oktatás most erősen retorikai természetű lett. . . . ” (982. old.)

E felfogásokkal szemben mást állítanak a tények. Tény ugyanis, hogy a *középszintű oktatás „súlypontja” mind az 1777-i, mind az 1806-i Ratio szerint a latin nyelv, vagy tágabban: egy bizonyos „barokk-latinos-retorikai kultúra” volt.* Erről a két dokumentum tananyagfejezeteinek egyszerű végigolvasása meggyőzhet bárkit. De ami a lényeg: a „gimnázium” mint középiskola nem is lehetett ekkor más, sem nálunk, sem Európa más tájain, hiszen ezért volt *gimnázium!* Éppen ennek tökéletesítésére, klasszikus-humanisztikus tananyagának korszerűsítésére törekedett ezekben az évtizedekben a neohumanizmus új hulláma, amelynek nyomai kimutathatók az 1806-i Ratio Educationisban.

S e lényeg másik oldala: a kor iskolatörténeti problémája ekkor már nem a gimnázium több vagy kevesebb latinja volt, hanem egy, a neveléstörténetben eddig még nem létező új iskolatípus létrehozása: a *latin nélküli iskola* megteremtése, az új polgári igények kielégítésére. S e téren az 1806-i Ratio megtette a kezdeményező lépést, amikor a népiskolákon belül kiemelt módon tárgyalja a városi „polgár-iskola” ügyét.

Nem vezet tehát a magyar neveléstörténeti fejlődési folyamat fővonulatának világosabb, pontosabb feltárásához, ha azt tételezzük fel, hogy 1806-ban *valami egészen más* kezdődött, mint amit 1777-ben a Ratio megindított.

(A neveléstörténet ismerői tudják, hogy az sem volt vadonatúj, hanem a régit folytatta, új elemekkel. Ez egyébként a neveléstörténeti-iskolaügyi fejlődés természete, nem a fekete-fehér átváltás.)

S még inkább elködösíti a látást, ha a neveléstörténeti dokumentumok elemzésétől idegen, *külső szempontok* érvényesítésével még tovább mélyítjük közöttük a vélt szakadékot. Például azzal, amit Baróti Dezső az 1806-i Ratio negatívumaként említ: „Még az első Ratióknak azt a megvalósíthatatlanul maradt célkitűzését sem sikerült elérnie, hogy az ország valamennyi iskoláját közös irányítás alá helyezzék, mert érvényessége protestáns iskolákra nem terjedt ki” (983. old.). Dehát jól tudjuk, hogy ez az 1806-i királyi *rendelkezés* nem érvényteleníthette az 1790/91. évi 26. *törvényt* a protestánsok tanügyi autonómiájáról!

Ugyan nem tartozik a témához, de Baróti Dezső arról az állításáról is lehetne vitatkozni, hogy vajon vonható-e párhuzam a Ratiók korabeli protestáns iskolák autonómiája és a 20. századi Új Iskola-mozgalom által propagált, az egyént előtérbe állító pedagógiai törekvések között. A következő állítás azonban már témánkra vonatkozik: „De ha az állami oktatásügy újításainak lényegét abban ismerjük fel, hogy az ifjúság nevelését többé-kevésbé kivette az egyház kezéből, s azt laikus szellemű tantervvel és pedagógusokkal próbálta megvalósítani, akkor azt is meg kell állapítanunk, hogy a második

Ratio által államilag szabályozott rendszer még azokban az iskolákban is távol esett a laikus iskolák polgári típusától, amelyekben érvényes volt” (983. old.).

E sommás megállapításnak újra a neveléstörténeti tények mondanak ellent. Félrevezető e szövegben az „*állami oktatásügy*” szóhasználat, ezt ajánlatos későbbi korokra hagyni; tény az, hogy sem az 1777-i, sem az 1806-i Ratio Educationis *nem kívánta kivenni* sem „többé-kevésbé”, sem másként „az egyház” (helyesebben: a felekezetek) kezéből az ifjúság nevelését; és sem az 1777-i, sem az 1806-i Ratio *nem csupán* laikus pedagógusokkal próbálta célkitűzéseit megvalósítani. És mind az első, mind a második Ratio szerint működő gimnázium vagy középszintű oktatás *egyaránt távol esett* „a laikus iskolák polgári típusától”, mert gimnáziumi, illetőleg humanisztikus jellegű középszintű képzést adott, nem kívánta „polgár-iskolává” átalakítani a gimnáziumot.

Baróti Dezső még azt is a második Ratio szerkesztőinek szemére veti, hogy a katolikus gimnáziumokban szerzetestanárok tanítottak, meg azt is, hogy nálunk „a tudós, az író, a publicista vagy éppenséggel a politikus tanár típusai” – néhány kivételtől eltekintve – csak később (?) kezdhették el munkásságukat. Ezekért azonban aligha az 1806-i – vagy az 1777-i – Ratio Educationis tehető felelőssé, ezek inkább a két dokumentum művi szembeállításának tény-alapot nélkülöző érvei.

Szükség van a két Ratio *különbségeinek* pedagógiai problémákra érzékeny, neveléstudományi szakszerűséggel végzett feltárására, de alighanem ugyanannyi energiát kellene fordítani a két Ratio *összefüggéseinek, egymásbakapcsolódásának kimutatására* is, mert kétségtelenül összefüggenek, összekapcsolódnak egymással, *egyetlen folyamat két pontját jelentik*.

*

De térjünk vissza az 1777-i Ratio Educationis tanterveihez. Jellemző mutató nyilvánvalóan egy-egy tantárgy *heti óraszám*a, de hasonlóképpen fontos megítélési szempont: mi volt a gimnázium és a bölcelet-tagozati tantárgyaknak a *tartalma*. Mi volt például „az örökös tartományok és Magyarország történelme” vagy „az örökös tartományok és Magyarország földrajza” tantárgyak anyaga, jellege, szelleme 1777-ben és 1806-ban?

Vagy a természettudományos tantárgyaknál: modern tartalmúak voltak-e, megfeleltek-e a korszerű tudományosságnak. Ez még további kutatásokat igényel, de az is, hogy az 1777-i Ratio Educationis nyomán kiadott tankönyvek tartalmát illetően milyen kapcsolat mutatható ki a 18. század közepén kibontakozott – említett – tananyag-reform-mozgalommal.

Például a fizika-oktatásban az 1750-es években a hazai iskolákban – katolikusokéiban, protestánsokéiban egyaránt – uralomra jutott a newtoni fizika. Ennek eredményeképpen írta meg fizika-tankönyvét a bölcelet-tagozat számára *Molnár János*, a tudós jezsuita egyetemi tanár, teljes egészében Newton alapján. A tankönyv 1777-ben jelent meg, nyilván a kiadás évét megelőző évtizedek oktatását-felfogását tükrözve.

A tankönyv nyelve: magyar.

Az 1777-i Ratio Educationis szerkesztői – nyilván a felvilágosodás hatására – átvették a korábbi kezdeményezések nyomán a korszerű newtoni fizika oktatását, s ez folyt a következő évtizedekben (amelyet töretlenül vitt tovább az 1806-i Ratio), de nem vették át a tankönyv *magyar nyelvét*. A legkorszerűbb fizikát latin nyelven, nem magyarul oktatták a magyarországi középszintű oktatásban.

A probléma lényegéről eltereli a figyelmet az ilyenfajta kérdés: vajon mi a jobb: *latinul* közvetíteni modern, felvilágosult tudományt, vagy pedig *magyarul* oktatni esetleg korszerűtlen, túlhaladott nézeteket? Vagy másképpen megfogalmazva: elismerendő érték-e az oktatás magyarnyelvűsége, ha azon „retrográd” nézeteket sajátít el a tanuló?

Érvek sokaságával bőségesen indokolható ennek az álproblémának az egyedüli megoldása: *a magyar nyelv jelenléte, kellő súlya és szerepe a magyarországi iskolaügy számára alapvető fontosságú*. Tehát akkor is a fejlődés eredményeként értékelendő, ha netán túlhaladott, konzervatív ismeretanyagot továbbít. (Ez természetesen nem teszi az avult nézeteket is értékessé, helyessé.)

A magyar iskolaügy fejlődését vizsgálva ezért egyáltalán nem mellékes szempont: mikor milyen szerepet kapott a magyarországi iskolákban a magyar nyelv.

A középszintű iskolázás ezekben a századokban a közélet különböző területeire kívánta előkészíteni növendékeit. Aki valamiféle értelmiségi pályára készült, annak alapvetően szüksége volt a latin nyelvre, mivel a hazai közélet nyelve szinte kizárólag a latin volt. Ennek megtanulása alapvető fontosságú volt a tanulók későbbi pályája szempontjából. A közfelfogás azt is vallotta, hogy a soknemzetiségű Magyarországon a latin közös összekötő nyelv a sokféle nyelvet beszélő nemzetiségek között.

A hazai iskolák hivatalos tannyelve ezért a latin volt, *a kisdgimnáziumi osztályokban segédnyelvként alkalmazva a tanulók anyanyelvét*. 2–3 év elteltével a tanár fokozatosan tért rá a latin nyelvű magyarázatra, éppen azért, hogy magát a latin nyelvtudást, a tanulók folyamatos, élő latin beszédkészségét ezúton is fejlessze.

Az 1777-i Ratio Educationisról írja Baróti Dezső: „Az oktatás nyelve a középfokú iskoláktól kezdve épp a közélet igényei miatt ugyan a latin maradt, a magyar pedig csak annyi helyet kapott benne, hogy a latin nyelvtant tanító, ún. grammatikai iskolában ezt a magyar (vagy más hazai) anyanyelv segítségével lehetett oktatni s ez utóbbi gyakorlására egyéb lehetőségek sem hiányoztak. Semminél több volt már ez is, hiszen korábban sok helyen még ennyire sem volt lehetőség” (981. old.). Ez így azonban nem áll: segédnyelv nélkül hogyan lehetett volna valamikor is elkezdeni a latin grammatikát?

Ennél jóval több történt már korábban.

Az 1740-es évek hazai tananyagreform-törekvései keretében került felszínre – első ízben a magyar iskolatörténetben – az a kívánság, hogy *a magyar nyelvtant tantárgyként oktassák a gimnáziumokban*. A piarista tantervekbe beillesztve el is kezdték tanítását. És párhuzamosan – az ismert magyar nemesi nemzettudat által inspirálva és motíválva – a magyar történelem és földrajz tanulmányozásával, egyre jobban ráirányult a figyelem a magyar nyelvre: a latin klasszikus szövegek elemzésénél, fordításánál a magyar nyelvi sajátosságokra, népi szólásokra, magyar történelmi párhuzamokra.

S nemcsak a magyaros ruhát propagálták az iskolákban, hanem egyre több magyar történelmi témájú iskoladrámát adtak elő a jezsuita és piarista iskolák diákjai, közülük egyre többet magyar nyelven. S e széles körű, az egész országot átpásztázó mozgalom kiemelkedő eredménye volt az 1770-es években: magyar nyelvű oktatási kísérletek, magyar nyelvű tankönyvek a bölcselet-tagozaton . . .

Az 1730-as, 1740-es évektől az 1770-es évek közepéig megszakítás nélkül, egyre szélesedően, tartalmában mélyülően bontakozott ki (párhuzamosan az említett tananyagreform-mozgalommal) *az iskolák magyar jellegének erősítésére irányuló országos áramlat.*

S az 1777-i Ratio Educationis ezt mindenestül derékba törte: 1777-től kezdve a magyar nyelv csupán az *egyik* iskolai segédnyelv a Magyarországon élő hét nemzetiség lehetséges segédnyelvei között a kisgimnáziumi osztályokban. Semmi több.

Az 1777-i Ratióval nem az a probléma, hogy a német nyelvet kötelező középszintű tantárggyá tette (első ízben a magyar iskolaügy történetében). Ez, mint élő idegen nyelv, hasznos volt a tanulók számára, bárhová is kerültek felnőttkorukban. Ezzel a királyi dokumentum nem akarta „németesíteni” a magyar iskolát.

Az azonban jogosan kifogásolható, hogy *nem folytatta az előző évtizedek arra irányuló kezdeményezéseit, hogy Magyarország középiskoláiban a magyar nyelv megkapja az őt megillető helyét és szerepét.*

Helyesen tették a Ratio Educationis szerkesztői, hogy további szabad utat engedtek, „legális” iskolai kereteket biztosítottak már a 18. század közepén a hazai iskolákban megjelent modern természettudományoknak, nem gátolták ezek további érvényesülését, térnyerését. *Nem* engedtek azonban további szabad utat, *nem* biztosítottak „legális” iskolai kereteket a már legalább három évtized óta tartó, az egész országot átható, sok iskolában már jelenlevő, a magyar nyelvet az iskolába bevinni kívánó törekvéseknek. Ez kétségtelen tény. Nem az tehát a probléma, hogy az 1777-i Ratio Educationis nem „vezette be” a magyar nyelvet mint tantárgyat a középiskolába. Ezt ugyanis már korábban „bevezették”, de 1777-ben kihagyták. A probléma lényege az, hogy *egy élő, természetes és erős – s a magyar iskolaügyi fejlődés szempontjából életfontosságú – folyamatot elvágott, tudatosan visszafojtott.*

Tévútra viszi e súlyos neveléstörténeti-pedagógiai probléma megítélését, aki arra hivatkozik: a népiskolákban tág teret engedett az 1777-i Ratio Educationis a magyar nyelvnek. Ez nem érdem, hiszen a népiskolák nyelve tekintetében az 1777-i dokumentum a korábbi gyakorlatot folytatta: amióta népiskola létezett a 16. század óta, attól kezdve a népiskolákban a tanulók anyanyelve az oktatás nyelve (nem a latin), tehát vagy a magyar, vagy más. E praktikus, életszerű gyakorlat terén az 1840-es évekig semmi változás nem történt, semmi bonyodalom nem támadt. De mellékvágány ez: a tannyelv köztudottan az iskolarendszer *közép- és felsőszintjének a problémája*, nem az alsószinté.

Elkódósítása a problémának az is, ha azt bizonygatjuk: az 1777-i Ratio nem zárkózott el attól, hogy a magyar nyelvet mint segédnyelvet használják a kisgimnázium osztályaiban a magyar többségű városokban. Ezzel azonban nyilvánvalóan a hagyományos gyakorlatot folytatta. Mást aligha tehetett.

Amit erőteljesen hangsúlyoznunk kell: nem mai felfogást vetítünk vissza, de már a 18. század középső évtizedeiben benne volt a köztudatban, mégpedig joggal, hogy *a magyar nyelv Magyarországon nem egy nyelv a többi között, hanem középponti sze-*

repe van. Az 1770-es évektől kezdve pedig már az is sokak előtt világos volt, hogy a magyar nyelv jogainak közéleti és iskolai érvényesítése *a magyar polgári fejlődés lényeges eleme*, amelynek érdekében hosszú és kemény harcot kell vívni azoknak, akik ezt felismerték. (Mindez persze régóta jól ismert tény a köztörténetből, az irodalomtörténetből, művészettörténetből.)

*

Élete végén II. József visszavonta nyelvrendeletét, majd halála után II. Lipót 1790. április 7-i intézkedésével újra a latint nyilvánította a középiskolák oktatási nyelvénvé, a kalapos király által bevezetni kívánt német helyett: A kisgimnáziumban e rendelkezés szerint is az oktatás segédnyelve a tanulók többségének anyanyelve. Ahol tehát a tanulók többsége magyar, ott ez a segédnyelv, „amelyet Őfelsége az egész birodalomban el akar terjeszteni”. A rendelkezés szerint ugyanis az uralkodó azt kívánja, hogy a magyar nyelvet, amelynek kiemelkedő szerepe van Magyarországon, „különleges figyelemben részesítsék; művelésére és terjesztésére pedig, főként olyan helyeken, ahol most több nyelv van használatban, gondot fordítsanak”. Ez az 1790-i királyi rendelkezés *az első hivatalos állami intézkedés, amely Magyarországon közép szintű iskoláiban – joggal és indokoltan – különleges, kiemelt szerepet tulajdonított a magyar nyelvnek.*

A hazai politikai-társadalmi élet latinságán – II. József németesítő intézkedéseinek rövid, sikertelen közjátéka után – az 1790/91-i országgyűlés határozata ütött először rést: ekkor deklarálták, hogy ezután az országgyűlés jegyzőkönyveit magyarul és latinul kell vezetni, az országgyűlési tárgyalások nyelve ezután ugyancsak a magyar és a latin. Ekkor született *az első magyar törvény a magyar nyelv iskolai oktatásáról.* Hogy „a magyar nyelv jobban terjedjen és kiműveltesék” (visszhangozza a törvény szövege az 1790-i áprilisi királyi rendelkezést), ezért a gimnáziumokban, az akadémiákon és az egyetemen külön tanárt kell alkalmazni a magyar nyelv és stilsztika oktatására – rendelte el az 1790/91-i 16. törvény. Ők azokat a tanulókat fogják tanítani, „akik ezt a nyelvet nem tudják és meg akarják tanulni”, illetőleg azokat, akik már tudnak magyarul, de „magukat benne tökéletesíteni akarják”.

A törvény nyomán az egyetemen és az akadémiákon az 1790-es évek elején megszervezték a magyar nyelv oktatójának állását. Az új tanár tevékenysége gyakorlatilag abban állt, hogy azokat a hallgatókat, akik *nem tudtak magyarul* és vállalkoztak a nyelvtanulásra, külön órákban a magyar nyelvre tanították. (Ez tehát nem tekinthető a „magyar nyelv és irodalom” tantárgy létrejöttének.)

Nem sokkal később az 1792. évi 7. törvény úgy intézkedett, hogy a magyar nyelvet a gimnáziumokban *rendes tantárgyként* kell oktatni. További rendelkezéseket azonban a törvény nem tartalmazott, mivel ekkor ülésezett az országgyűlés Művelődésügyi Bizottsága, e kérdést is bőven tárgyalva, 1796. június 4-én helytartótanácsi rendelkezés jelent meg, eszerint magyar nyelvből minden tanulót külön osztállyal kell minősíteni a félévek végén. Természetesen most is a magyar nyelv tudásának szintjét kellett minősíteni, a magyar anyanyelvűek óralátogatás, illetőleg külön tanulás nélkül is a legjobb osztályzatot kapták.

Az 1805-i 4. törvény további intézkedést helyezett kilátásba: „Ő szent felsége ennek a cikkelynek (ti. az 1792. évi 7. törvénynek) a végrehajtásáról majd gondoskodni méltóztatik.” Ugyanez a törvény rendelte el, hogy az országgyűlés felterjesztéseit latinul és magyarul szerkessze, a megyék a kancelláriával és a Helytartótanáccsal magyarul levelezzenek, s ezek a hivatalok is kötelesek magyarul válaszolni.

Az 1792. évi 7. törvény megvalósításának 1805-i ígéretét az 1806-i Ratio Educationos váltotta be. Bár eszerint is hivatalosan a latin nyelv az oktatás nyelve a középiskolában, *de jelentős szerepet kapott már a magyar nyelv is.*

Eszerint a kisgimnáziumban a latin nyelvtan tanulásának éveiben továbbra is segédnyelvként használják a tanulók anyanyelvét, tehát a magyar anyanyelvű tanulók esetében a magyart, más anyanyelvű tanulóknál más népi nyelvet. Ezen túlmenően azonban kiemelt szerepet kapott a magyar nyelv: már nem csupán egy segédnyelv a többi segédnyelv között. „Teljes igyekezettel arra kell törekedni, hogy a magyar nyelv oktatása a többi tantárggyal együtt fokozatosan haladjon előre” – olvassuk a 40. §-ban.

E cél elérését azonban nem úgy tervezték meg, hogy külön tantárgyként iktatták a gimnázium tantervébe. Tanításának itt előírt módja a kor szemléletében és gyakorlatában gyökerezett: a minta adva van a latin nyelv szakszerű oktatásában, ezért *a latin grammatikát, poétikát és retorikát tanulmányozva kell ezután megismertetni a tanulókkal a magyar nyelv sajátosságait.* Tehát mindegyik tanár feladata a magyar nyelv tanítása, mindegyik osztály tanára egyben a magyar nyelv tanára is. „Annyi tanára lesz [a magyar nyelvnek], ahány tanár van a kisgimnáziumban és a gimnáziumban” – rendelte el a 40. §.

(Ebben az időben az egyes osztályokban az osztályt vezető tanár oktatta az összes tantárgyat, a szaktanári rendszer még nem volt szokásos.)

Mindegyik magyarországi gimnázium tanárának tudni kell ezentúl magyarul – ez a mai fülnek oly furcsán hangzó, magától értetődő kíváncsi itt fogalmazódott meg először a magyar iskolatörténetben. Fontos új feladat hárult ugyanis minden osztályvezető tanárra: túl a kisgimnáziumon, „a hazai nyelv [= magyar nyelv] tanulmányozását és használatát, ahol szükséges, megszakítás nélkül folytatni kell” a magasabb gimnáziumi osztályokban is. Azt a célt kell elérni, hogy a tanulók pontosan és megformáltan tudják gondolataikat kifejezni mind a beszédben, mind az írásban latinul, magyarul, valamint a nemzetiségek által használt nyelven”. (Ez utóbbit nyilván úgy értve, hogy akiknek nem magyar az anyanyelvük, azok anyanyelvükön is szabatosan ki tudják fejezni magukat szóban és írásban.)

S túl a latin grammatikai, poétikai és retorikai tantárgyakon, *a többi tantárgy magyarázata során a magyar nyelv is használandó* – a latin mellett – a kisgimnázium és a gimnázium osztályaiban.

De – írja elő az 1806-i Ratio, s ez igen jelentős újdonság – a magyar nyelv nem csupán a magyar anyanyelvű tanulók latin nyelvű oktatásának párhuzamos kisegítő nyelve: alkalmazni kell a *nem magyar* anyanyelvű tanulók oktatásánál is, éppen azért, hogy ők is megismerjék s megtanulják „a hazai nyelvet”, az ország nyelvét. A tanárok – rendelkezik az idézett 40. § – „amikor a latin nyelvet, a latin klasszikus szerzők műveit, azután a történelmet, a földrajzot és a tudományok többi fejezeteit oktatják,

ne csupán tanítványaik anyanyelvét, hanem a magyar nyelvet is használják azok kedvéért, akik ezt a nyelvet még nem eléggé ismerik, még nem beszélik.”

Az 1806-i Ratio Educationis e paragrafusával-rendelkezésével (amelynek alapja az 1790/91. évi 16., valamint az 1792. évi 7. törvény) *a minden tanuló számára kötelező, rendszeres középiskolai magyar nyelvtan- és nyelvtanulás első szakasza kezdődött el.* Magyarország határain belül a magyar állam hivatalos nyelvét tanítani kell a középszintű iskolákban – jogos és indokolt tanügyi, egyben társadalmi követelmény megvalósítása volt ez. (Kár szót vesztegetni arra a feltételezésre, mintha e mögött valamiféle nacionalista szándék rejtőzött volna.)

A Helytartótanács ezután gondosan szorgalmazta a magyar nyelvtanításnak ezt a formáját a fennhatósága alatt álló királyi (azaz katolikus) középszintű iskolákban, a magyar lakosságú és a nemzetiségi területeken egyaránt. Régebbi és újabb kutatások ezt egyértelműen bizonyítják.

Az 1806-i Ratio Educationis rendelkezése nyomán 1816-ban jelent meg a hat osztályos gimnázium számára a latinul írt hivatalos *magyar nyelv- és irodalomtankönyv*, amely a latin nyelv- és irodalom oktatási hagyományainak megfelelően kívánta megvalósítani a magyar nyelv és irodalom iskolai tanítását. Szerzője Verseghy Ferenc, címe: „*Epitome institutionum grammaticarum linguae Hungaricae*”. A tankönyvsorozat öt kötete a gimnáziumok II–VI. évfolyama számára készült. Ugyanebben az évben megjelent az irodalmi szemelvényeket tartalmazó kötet is, „*Exercitationes idiomaticae Hungaricae secundum regulas Epitome, concinnatae in usum gymnasiorum Regni Hungariae*” címmel.

A Helytartótanács 1819-ben több rendelkezést adott ki, amelyek szerint az 1819/20-i tanévtől mindegyik gimnáziumi osztályban tanítani kell a magyar nyelvtan-retorikát-poétikát a Verseghy-könyv szerint, heti 2 órában. Anyagából mindegyik tanulót mindegyik félév végén külön érdemjeggyel osztályozni kell. *Középszintű iskoláinkban e tanévtől kezdve kapott helyet a „magyar nyelv és irodalom” tantárgy.* Ezzel kezdődött el a középiskolai magyar nyelvtanítás első korszakának második szakasza.

Mindez – nem kell külön bizonyítani – az 1806-i Ratio Educationis nyomán történt.

Hasonló részletes elemzés alapján kimutatható az 1806-i Ratio Educationis számos többi, jelentős új intézkedése, amely maradandó eredményeket értelt a következő évtizedekben. Ilyen akár az osztályozásról, vagy a leányiskolákról, vagy a városi tanulók számára praktikus tananyaggal megszervezett „polgár-iskolák”-ról szóló része, és számos más rendelkezése, intézkedése.

Konklúzió

A két Ratio Educationis alapos tanulmányozása, elfogulatlan vizsgálata alapján megkölton állítható: *kár szembeállítani egymással ezt a két fontos magyar közoktatásiügyi dokumentumot; fölösleges vélt előnyöket, érdemeket tulajdonítani egyiknek a másik rovására; kár kijátszani egyik ellenében a másikat.*

A lényeg: mindkét Ratio Educationis jelentős mértékben hozzájárult a magyar iskolaügy fejlődéséhez. Kétségtelen, hogy *az első az úttörés érdeme, a másodiké pedig a beteljesítés.*

Erre a megállapításra vezet a tények tárgyilagos neveléstudományi-neveléstörténeti elemzése és értékelése – szemben korábbi tekintélyes szerzők véleményével.

A neveléstörténet tényeinek alapos, tárgyilagos *pedagógiai-neveléstörténeti* értékelése, az iskolaügyi-közoktatási fejlődési folyamatok kellő *neveléstudományi szakszerűséggel* történő feltárása – erre kötelez a magyar neveléstörténetírás klasszikusának, Fináczy Ernőnek hagyatéka is.

BENEDEK ANDRÁS

FEJLESZTÉSI TÖREKVÉSEK ÉS GLOBÁLIS PROBLÉMÁK (A BIE 39. nemzetközi konferenciájáról)

Immár hagyomány, hogy az UNESCO Nemzetközi Nevelésügyi Irodája (francia rövidítéssel BIE) a világ oktatásügyének aktuális kérdéseiről, s fejlődésének eredményeiről 2–3 évenként konferenciát rendez Genfben. Az 1984. október 16–26. között tartott rendezvény témája: „Nevelés az új tudományos és technikai környezetben mindenki számára és a hátrányos helyzetű csoportokkal való foglalkozás”. A 120 országból közel 500 delegátus, valamint több mint 50 oktatási miniszter, miniszterhelyettes részvételével zajló tanácskozás a világ oktatásügyének átfogó keresztmetszetét adta.

Az előkészítő munkálatok során minden ország a BIE által javasolt tematika szerint részletes beszámolót, ún. nemzeti jelentést készített. A plenáris üléseken a konferenciá alap témájához kapcsolódó nemzeti felszólalásokra, az átfogó oktatáspolitikai szemlélet és a globális problémákkal kapcsolatos fejlesztési elvek ismertetése egyaránt jellemző volt.

Az UNESCO főigazgatója (M'Bow) személyesen nyitotta meg a konferenciát. Előadásában az oktatásügy világproblémáinak áttekintése után, kiemelte a fejlesztési folyamatok összekapcsolásának szükségességét. A közel három napig tartó plenáris ülésen csupán a résztvevő országok képviselőinek több mint a fele szólalt fel.

A magyar nemzeti felszólalás (Gazsó Ferenc) a közoktatás távlati fejlesztésének teréről, valamint a legutóbbi években kibontakozó korszerűsítési folyamatról adott tájékoztatást. A tanácskozás témájához kapcsolódva a tanulók hátrányos helyzetének javításával összefüggő pedagógiai lehetőségek problematikájával is foglalkozott a felszólalás. Az e területen kibontakozó hazai törekvések, valamint a már rendelkezésre álló és feldolgozott tapasztalatok iránt nagy érdeklődés mutatkozott a résztvevők között.

A konferencia első szekciója a „Fő tendenciák az oktatásban: 1981–1983” témában tanácskozott. A vitaanyagot a BIE, a résztvevő országoknak előzetesen kiküldött kérdőívre adott válaszai alapján állította össze. A 64 ország által megfogalmazott válaszokat feldolgozó dokumentum* szerint az adott időszakra jellemző oktatáspolitikai tendenciáknak az oktatás demokratizálására, a nevelés és munka világa kölcsönhatásának javítására, a képzés hatékonyságának növelésére és az irányítás decentralizálására

*Major trends in education: 1981–1983. International Conference on Education 39th Session, Genève, 16–25 October 1984. Ed(BIE) confinted 39/4. Paris, 1983.